

Boross László: A Habsburgmonarchia

— Befejező közlemény —

VII. Ausztria belső fejlődése

monarchiában a kiegyezést a kapitalizmus gyors fel-
lendülése követte. De a kapitalizmus más színezetű
lett nálunk, mint Angol-, Francia- vagy Németor-
szágban. A nem homogén fejlődésű államokban a
kapitalizmus bizonyos brutális kizsákmányolás irányát
veszi. Miután egyideig ellentétben áll a nemességgel, annak a
szociális jelentőségét letöri és a vezető osztályokban oly fény-
űzést honosít meg, mellyel a nemesség nem tud lépést tartani;
később a szolgáltatások alapján, melyeket nyújthat, szövetkezik
a nemességgel, melynek utolsó vára a közigazgatás és e szövet-
ségben a fiatal demokráciát korrumpálni kezdi. Így volt ez
Rómában és így van ez nálunk.

67-ben a monarchiában még azok a nemzetek voltak a
leghatalmasabbak, melyeknek számos és földtulajdonos nemessége
az egész országot behálózó szervezettel bírt. Ezekkel a „lovagias”
nemzetekkel, a lengyelekkel és magyarokkal kellett kiegyezést
kötni.

A lengyeleknek kiszolgáltatták Galíciát, hol mint ural-
kodó nemzet a zsidókat és idegeneket magukhoz kötötték, a
városokat ellengyélesítették és így a ruthénekkal szemben
többségbe kerültek. Míg a slahcic-konzervatizmus szilárdan állt,
a fegyelmezett lengyel klub a konzervatívok vezetése alatt
a Reichsrat vezető pártja volt. A parasztság Galíciában, a
jobbágyság kora után még inségesebb viszonyok közé került,
mert az üzemhez pénz kell, a pénzt csak uzsora útján kapta és
aztán elvesztette földjét. Így támadtak a római latifundiumok
is és így terjeszkedett a latifundium Galíciában. Ezalatt (nemesség
híjján) az összes ruthének szenvedtek és a lengyel parasztok.
A ruthének nemzeti emancipációval akartak segíteni magukon,
a lengyelek között időről-időre parasztpártok bukkantak fel,
melyek a lengyel klubnak hadat izentek.

A ruthének, kik tömör sorok felett rendelkeznek, az osztrák
általános választójog révén a Reichsratban oly erős képvise-
letre tettek szert, hogy ott ki tudták vívni, amit Galíciában
még sokáig nem tudtak volna. Maholnap ruthén egyetemük lesz

Lembergben, melyet Oroszországból is sokan fognak látogatni és a galíciai tartománygyűlésen erős képviselőjük, erős paraszt-képviselő lesz. Oly esetet látunk tehát, melyben a monarchia mint a haladás főtényezője oly szociális erőmegoszlást teremt, mely ha független kis államok élnek a területén, még sokáig beláthatatlan maradt volna. A lengyel konzervatívok intranzigens szárnya és az epizkopátus éles harcot folytatott a ruthén követelések ellen, mert féltek, hogy a ruthének és a lengyel néppárt (Stapinski) a tartománygyűlésen idővel radikális többséget fognak alkotni, melyhez előbb-utóbb a zsidó választókra támaszkodó kerületek és a városok különben is, hajlani fognak. Gróf Potocki egy ruszofil ruthén pártot tenyésztett erőszakos választási hadjáratokon, hogy a ruthéneket fölfelé denunciálhassa és ezzel megakadályozza, hogy a Reichsratban kivívhasanak valamit.

Csehországban cseh közjogi oppozícióval és all-deutschokkal voltak bajok. Azonban egy gazdaságilag fejlett és azontúl is rohamosan fejlődő területen hamar bekövetkezik a beletörődés a tényleges közjogi állapotokba.

A mostani harcoknak semmi nemzeti jellege nincs, csak marakodás nemzeti protekcióért, ami kitűnik a következőkből:

Ha Csehországban a nyelvek harca az egyik fél javára valaha eldőlné, ezt meg kellene előznie a nyelvi dualizmus korszakának. E korszak elején a csehek könnyebben érvénveszülnek, mert több cseh tud németül is, mint német csehül is. Ez azonban mégis a német nyelv fölényét bizonyítja. Már most:

A csehek azért harcolnak, hogy elsősorban kétnyelvű egyének legyenek Csehországban hivatalnokok. A cseh intelligencia ugyanis kétnyelvű. Vezére, Kramaf, Stürghnek a kiegyezés oktrojálását javasolta (nyelvi dualizmus alapján). A cseh agráriusok az egynyelvű parasztság képviselői, már kevésbé lelkesednek a kiegyezésért és Kramar ellen olykor *fronde*-ot csinálnak. A németek, akik nem tudnak csehül, egyénileg hátrányba kerülnének, s ezért harcolnak a nyelvek egyenjogúsítása ellen. A csehek tehát a németesedésért, a németek a németesedés ellen harcolnak. Mert ugyan ki kételkedhetik benne, hogy egy kétnyelvű Csehországban, melyben nincsenek nemzeti harcok, mindtöbben fognak a német nyelv javára optálni?

Ezt érzik a csehek és ahol elérték az egyenjogúsítást, ott már hegemoniára törekszenek. De ily prometheuszi küzdelem már felébreszti azok ellenszenvét, kik hozzászórtak, hogy állásokért küzdjenek; Morvaország már nemzeti kiegyezést kötött, Csehország már nemzeti kiegyezést áhít, és a cseh szociáldemokraták, kik pedig előbb erős nemzeti érzésről lettek a szociáldemokraták között nevezetesek, tavaly már az ellentétek kiegyenlítése és Ausztria összeolvadása mellett döntöttek. A cseh agráriusok, nem tudva mit akarjanak a nemzet számára döntő pillanatokban mindig lekenyereztetik magukat és elfogadják

az ifjúcseh politikát. A csehpárti német arisztokrácia nem csehesedett el, hanem csak akcióba lépett az az alldeutschok ellen és később a nyelvi dualizmus mellett. A német nemzeti szövetség korifeusai, mihelyt a főrendiházba vagy felelős állásba kerülnek, hasonló álláspontot foglalnak el. A német nemzeti képviselők is, kiket nem Csehországban választották, nem szoktak heveskedni a kiegyezési tárgyalások alatt és csak lojalitásból igazodtak eddig mindig a csehországiak szerint a kiegyezési kérdésekben. A csehországi németek a nyelvi dualizmus helyett a területi kettéosztás hívei, mintha a német nemzetnek a cseh elől menekülnie kellene, hogy fennmaradhasson. Pedig dehogy; hanem azokat, akik csak egy nyelvet tudnak, meg kell menteni a két-nyelvet-tudók konkurrenciája elől. De nem egyszerűbb dolog a nyelvvismeretek gyakorlatias kiegészítése?

A délszlávokról már volt és még lesz szó. Közöttük Ausztriában a katolikus néppárt (a jogpárt egy alkatrésze) dominál, melyre nézve jellemző, hogy Dalmáciában, mint a helytartóval szövetkezett kisebbség nem engedi a tartománygyűlést, liberális többsége miatt, szóhoz jutni. így támadt szerbpárt Dalmáciában. Monarchiái, érdekek, tekintet Horvátországra és Boszniára, az új befektetések alapján várható gazdasági fellendülés itt is rendszerváltozáshoz fognak vezetni. Tudjuk, hogy Dalmáciának törvényes joga, hogy népszavazással döntsön hovatartozása felett. Tekintve Dalmácia várható gazdasági föllendülését is, és az olasz kulturális befolyást a visszahorvátosítottak között, Dalmácia jövője elé nagy érdeklődéssel nézhetünk.

A fentebbiek értelmében (pláne tekintve az egész osztrák intelligencia némettudását is) Ausztriára nézve tehát realizálódik Jászi álláspontja, melyet „Nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés” c. művében történelmi dedukcióval foglalt el, ugyanis, hogy: a nemzeti törekvések az egység felé vezetnek.

Az osztrák (bécsi) tőke Magyarorszáiban a közös vámterület révén nagy érdekeltséget hódított, melynek kiépítése végett hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország egy ideig vezérszerepet játsszon a monarchiában. De már az 1910-i választásokon nyersen és teljesen kibontakozott és kerületenként kimutatható a helyzet, hogy Magyarországon az osztrák tőke és a magyar közigazgatás szövetsége a még csak átmeneti demokrácia korrumpálásával kedve szerint állítja össze az országgyűlést.

Még néhány szót a papok és zsidók híres befolyásáról.

A papok befolyása minden fiatal demokráciában nagy a falusi választók között érvényesülő befolyásuk miatt. így van ez Galícia sok kerületében, az Alpesebben és Krajnában. A grüндolási korszakra következő krach viszont Bécsben és más városokban is antiszemita pártot teremtett, melyet az egyház eleinte rossz szemmel nézett, de mely később meg is változott, a klerikálisokkal keresztényszocialista párttá olvadt és a falusi klerikálisok érdekében, mikor uralmon volt, agrárius politikát űzött, ami Bécsben meg is buktatta.

Azonban az egyház, mely mindenkit üdvözíteni akar és melynek, mint az a szentatyák irataiból is kiolvasható, erős szociális gyökerei vannak, nem lehet elvből se reakciós, se arisztokratikus. A francia forradalomban pld. a harmadik rendet az alsó papság átpártolása segítette győzelemre. A főpapok földbirtokos érdeke a papságot ebben nem zavarta meg és konzervatizmusát most se magyarázhatja kimerítően.

De a párisi rémuralom, mely a cserebogár fejét lefricskázó kéjes gyermeki kegyetlenséghez hasonlít és Napoleon valamint a szent szövetség reakcióját szülte, megfélemlítette a klérust is. És nemcsak ez. A középkori olasz liberálisok, Voltaire, a zsurnalizmus dédatyja, Heine és Börne, öregatyjai és mind, akik ezen a nyomon indultak, elterjesztették a szokást, hogy a haladás minden dicsőségét kárörvendően az egyház ellen lobogtassák. Az ő hatásuk alatt léptek fel az egyház modernistái is, akik a dogmákat az aktuális tudományos nézetekkel össze akarják egyeztetni, holott a dogmák, épen mert kategorikusak és nem részletezők, nem tűrik, de nem is igénylik az összeegyeztetést. Ahol a reformáció és ellenreformáció hatása egyáltalán nem volt, vagy már nem érezhető, a papok, mint a tanárok, a haladás és tudomány barátai szeretnek lenni, de a körülmények a konzervatizmusához és annak érdekelttségébe is szorították.

Ami a zsidókat illeti, ezek mint ős kapitalisták, kik a rómaiak és görögök mellett már az ókori kapitalizmusnak is tényezői voltak, szétszórásuk után amaz országokat keresték fel, hol ugyan lehet már kereskedni, de a nemesi gög és paraszti kultúrátlanság még szabad teret nyújtanak és versenytői nem kell tartani. Hamar kitudt, hogy Német- és Spanyolországban kedvezőbbek a kereseti alkalmak számukra, mint Olasz-, Francia- vagy Angolországban; akik ez utóbbi országokban korán felvitték valamire, valószínűleg észrevétlenül beolvadtak is. Akik Németországban nem gazdagodtak meg a dolgozó német polgárság felserdüléséig, azok tovább vándoroltak kelet felé, Magyar-, Lengyel-, Oroszország, Romániába és a kapitalizmus szellemében ahhoz szítnak, aki a legtöbbet nyújtja nekik, tehát ahol tehetik, amíg érdemes, a hatalmasokhoz. Ez a kapitalizmus természeté, de a praekapitalisztikus társadalmakban közmegvetésre találván és mert a zsidók úgyse számíthattak megértésre, inkább lemondtak az önérzet védelméről. A kapitalizmus már annyira vérükben volt, mint egy modernnek, ki nem a boldogságért, hanem az üzem kiterjesztéséért dolgozik. Hogy Németországból szorultak Keleteurópába, ezt a keleteurópai zsidók német neve és zsargonjuk önémetes kifejezése is bizonyítják. Ahol a demokrácia első kísérleteit teszi, a zsidók a tőke befolyásánál fogva maguk is befolyásosaknak látszanak, de a kapitalizmus országos felendülésével elvesznek a többi tőkés között.

VIII. A monarchia negyedik krízise

1912-ben három oldalról kezdeményezték a balkánháborút.

A tripleentente kezdeményezését, mely az annexionból következett és a németbarát ifjútörökök megbuktatására irányult, már ismertettük. Ezzel az akcióval párhuzamos volt az angolok és franciák pénzügyi hadjárata Törökország ellen.

A második kezdeményezés Oroszországtól indult ki és a monarchia ellen irányult. Aknáját a balkánszövetségi szerződés ama pontjában helyezte el, mely az osztrák-magyar Szandzsákba vonulás esetére intézkedik. Ebben az esetben a balkánszövetségnek a monarchia ellen kellett volna fordulnia. Bulgária nem örült volna e fordulatnak, mert a monarchiával szemben kevésbé volt érdekelve. Ezért a hadi készülődések alatt már idejekorán megizente a szövetségeseeknek, hogy Törökország által fenyegetve érzi magát és a *casus foederis* fennforgónak látja. Ezzel megszabta az események irányát, még pedig a különböző intrikák irányával szemben azt az irányt, mely felé a délszlávok fejlődése, egész harci lelkesedése is vágyott.

Mert a háború harmadik és döntő iniciálója maga a balkáni fejlődés volt. Az a háború, melyet bolgárok, szerbek és görögök hat évig vívtak volt egymással török területen Macedóniáért, a müzstegi egyezmény után kialudt. Következett az ifjútörök forradalom s a balkánépek türelmetlen várakozási álláspontra helyezkedtek. A balkánszövetség eszméjét orosz és szerb oldalról már erősen kolportálták, de a bolgárok, akik senkivel se akartak osztozkodni, még ellenálltak. Mikor azonban az annexió válság után kiderült, hogy a Törökország elleni háborúnak nincs más kombinációja, mint a Balkánszövetségé, Bulgária is belépett, mindenek előtt azonban oly osztozkodási szerződést csikart ki, mely majdnem az egész Macedóniát ráhagyta. Ezzel szemben garantálni kellett Szerbia számára Albániát és a Szandzsákat.

Török győzelem esetére persze a nagyhatalmak vettek volna mindent a kezükbe és a statusquo-formula dicsőségben maradt volna. A nagyhatalmak közbelépését természetesen az oroszok kezdeményezték volna.

Tehát a Balkánszövetség összes patrónusainak és részeseinek számlájáról gondoskodva volt. Vagy beavatkozik a Habsburgmonarchia az ügyekbe és akkor a balkánszövetséggel megerősített tripleentente ellene fordul, vagy nem avatkozik be, s akkor a jövőben a megerősödött balkánszövetség áll a tripleentente mellett. Ez a logikusnak látszó számítás azonban csak papírszámítás volt, mert nem volt meg benne, hogy mi lesz, ha a hármasszövetség nem retten vissza a megerősített tripleententétől? Vajjon a tripleentente eléggé biztosnak fogja-e érezni magát, hogy akkor végsőkig vigye a dolgot?

Persze abban is reménykedni lehetett, hogy hátha Ausztria-Magyarország oly teherpróbára teszi a hármasszövetséget, melyet az nem bír ki. Előrelátható volt, hogy Németország tradíciója-

hoz híven, nem fogja nagyon buzdítani a monarchiát, mely aztán félénken viselkedhetik. Vagy hogy Németország a monarchiát le akarja beszélni valamiről, de a monarchia mégis beleugrik, s akkor az együttműködésük már csak nagyon kelletlen lehet. Oroszország a baltisparti eszmecseréken úgy állapotott meg Németországgal, hogy a Balkánon a statusquo és semlegesség politikáját követik, eszmecserét folytattak a lengyel kérdéstről és Azsiáról is; az oroszok Németország ellenszenvéről balkáni előrenyomulásukkal szemben eléggé tájékozottak voltak. Poincaré a desintéressement-formulával ki akarta kémlelni Ausztria-Magyarország álláspontját is, de Berchtold a kémkedést kivédte, mert be akarta várni a konstellációk hogy-miként alakulását. A balkánszövetségről, mely már tavasszal perfektuálódott, Berchtold tudott s már a nyáron megkísérelte volt, hogy egy konferencia összehívásával elejét vegye a háborúnak. A konferencia terve a tripleentente magatartásán persze meghiúsult. Berchtoldnak a továbbiakra nézve csak egy megállapodása volt Olaszországgal, Goluchowsky óta, arról, hogy ha a török uralom Albániában nem tartható már fenn, akkor Albánia független legyen. A szandzsák visszavétele csak abban az esetben ért volna meg nagyobb izgalmakat, ha kiterjeszhető lenne Albániáig; egy ilyen tervet Olaszország valószínűleg nem támogatott volna, talán még akkor sem, ha Németország és a monarchia garantálják neki a szigeteket.

Mindazonáltal arra is számítani lehetett, hogy, ha a monarchia bevonul a szandzsákba és Oroszország erre hadat izen, mihelyt az egyik fél döntő sikert ér el, Németország is kényszerülni fog a beavatkozásra. Úgy hogy erre való tekintettel a monarchia talán nem is fog az orosz határon kétségbeesett erőfeszítéseket tenni, hanem elsősorban arról fog gondoskodni, hogy a szandzsáki expedíciót biztosítsa. Ebben az esetben vége lett volna Albánia születendő függetlenségének is, mert Olaszország alighanem sürgősnek érezte volna, hogy a monarchia szerbiai hódításáért Valona tájékán kártalanítsa magát. Franciaország azon dilemma elé került volna, hogy kezdjen-e háborút a német és az olasz határon vagy siessen-e közvetítő ajánlatokkal jóvá tenni, hogy a tüzzel játszani mert? Nyilvánvaló azonban, hogy mindezekkel az eshetőségekre komolyan seholy se gondoltak, hogy Francia-, valamint Oroszország csak blöffölni akart, hogy Anglia a török renaissance-kísérletek megbuktatását kisebb apparátussal akarta elérni, hogy az orosz próbamozgósítás csak a balkáni presztízsért és esetleges osztrák-magyar előrenyomulási tervek irritálásáért volt. Nyilvánvaló, hogy Németország is biztos volt benne, hogy Ausztria-Magyarországnak csak Albánia függetlenségére nézve vannak (Olaszországgal együtt) szándékai, és abban is biztos volt Németország, hogy ő ezeket a szándékokat nem fogja harciasan, hanem csak közvetítő modorban támogatni; annál nyugodtabb volt, mert az ifjútörök kormány már a háború kitörése előtt meg-

bukott (lehet, hogy Mahmud Sefket pasa visszalépése német inspirációra történt) tehát Németországnak nem voltak semmiféle erkölcsi kötelezettségei, ellenben remélhette, hogy az angolbarát kormány is bukni fog.

A kérdés csak az volt, hogy Ausztria-Magyarország nem fog-e túllépni a hármasszövetség által óhajtott kereten? A valószínűségi számításokat provokációk, mint a Prohászka-ügy, Nikita viselkedése, szándékok, melyeket a bécsi katonapártnak tulajdonítottak, az egyre türelmetlenebb méltatlankodás, melyet a monarchiában egyes dicstelen szituációk látása ébresztett: könnyen felboríthatták. Annál is inkább, mert a hármasszövetségi politika 1913-ban nem felelt meg az osztrák-magyar tradícióknak, nyílt szakítás volt Andrássy és Kállay politikájával, s ezt érezték úgy a monarchiában mint a Balkánon. Ez volt az oka a szerbek és Nikita diadalérzésének s kihívó viselkedésének is.

Berchtold e helyzetben azt a külpolitikát vitte keresztül, melyet kényelemszeretetből majdnem mindenki óhajtott és e kényelemszeretetért elégtételül majdnem mindenki szidott. A monarchia népei nem akarták a háborút. A honfi büszkeség ama fellángolásai és zúgolódásai, melyek különböző helyeken manifesztálódtak, nem valamely köz- vagy magánérdekeltség, sem valamely ellenállhatatlan erejű történelmi irányzat jelentkezései voltak, hanem épen csak a honfi büszkeség akadémikus állásfoglalásai az eseményekkel szemben. Sokkal kevésbé voltak erélyes és magabizó állásfoglalások, mint a délszlávok és csehek lelkesedése a szerbekért és a balkánszövetségért. Horvátországban az alkotmány ép felfüggesztve volt és a horvát-szerb koalíció, mely a délszlávok nemzeti egységét hangoztatta, harcias népszerűségnek örvendett. Isztriában nem működött a tartomány gyűlés az olaszok és délszlávok harca, Dalmáciában és Krajnában délszláv belviszályok, Boszniában a szerbek reszisztenciája miatt. Az egész monarchiabeli délszláv-ságban malkontencia uralkodott, minden párton szidták a magyarokat és németeket, az egyik (a szerbbarát) oldalon azért, mert a monarchia minden kényelmetlensége és baja kéjesen felvillanyozta őket, a másik (a jogpárti) oldalon meg azért, mert noha ellenségei voltak a szerbeknek, nem akartak a törökverőkkel szembehelyezkedni, mikor még csurgott sebeikből a vér és villogott szuronyaikon a nap, mely győzelmeiket még látta és föllelkesedett rajtuk. A jogpártot nyílt állásfoglalás, az első balkánháború alatt bomlásba kergette volna. Minden vidéken, ahol egy műveltebb és egy műveletlenebb nemzet együtt él, gyakori eset, hogy az egyik a parasztosságot és a másik a fennhéjázást a másik nemzet faji tulajdonságának tartja és ezt nem is titkolja el. A slávok a monarchiában sokat szenvedtek ily viszonyok alatt és a szerb-bolgár győzelmek ezért nagyon lelkesítően hatottak önérzetükre. „Most megmutattuk, hogy kik vagyunk! Az a Vilmos már nem fogja úgy fölpederni a bajuszát!” hallottam Isztriában egy izgatott horvát utcai csoportban a

kirkkilisszei győzelem után (melyről még csak a „Piccolo”-ból értesültek). E hatás alatt a szerbellenes horvát jogpárt akkoriban (ha csak múlt időre is) sok hívet vesztett és titokban nagyon aggodalmaskodott. Ezzel a délszláv hangulattal számolni kellett, ha 1912-ben nem is volt még mély gyökere. A monarchia délszláv-sága ugyanis még mindig csak olyan nemzeti egységet alkot, mint amelyet a berlini hordárok, a lüneburgi és a bajor parasztok alkotnának egy fölöttük számosan és szervesen elhelyezhető középosztály nélkül. A különböző vidékiek, kiket egyazon intelligencia még nem kapcsol össze, bizalmatlanok egymás iránt és mikor ez a bizalmatlanság a katolicizmus és az orthodoxia, a konzervativizmus és liberalizmus küzdelmében tágabb szervezetekre megy át, ez alapjában véve már a fejlődés jele náluk és a mindtágabb közületekbe való tömörülés irányzatára vall. Míg a szlávok testvériségből perhorreszkáltak minden balkáni terjeszkedést, ők azért mégis jobban örültek volna neki, mint a magyarok és a németek, kik a szláv-ság terjeszkedésétől a monarchiában félték. De harciasak voltak a lengyelek és a ruthének (egy okkal több, hogy Németország ne legyen harcias). Ha a belügyek nem ösztönözték nagy tettvágyra Berchtoldot, nem teheték ezt elméleti megfontolások sem, mert a történelem azon lapjai, melyek az adott helyzetben tanulságot nyújthattak, az erőfelesleg nélkül kezdett terjeszkedés pillanatnyi sikereiről és biztos bukásáról beszélnek.

Ily körülmények között Berchtold csak arra vállalkozott, amire a múlt szerződéseai egyenesen kötelezték. Ez főképp Albánia függetlensége volt; Albánia függetlenségének elvéből következett viszont, hogy Szerbia ne kapjon helyet az Adrián. Erre az albán programra annál nagyobb súlyt helyezett Berchtold, mert tudta, hogy a balkánszövetségi szerződés egyik alapfeltétele, hogy Albánia Szerbiának jusson; ha ez elmarad, Szerbia kénytelen vagy Macedóniában kárpótlást keresni, vagy belenyugodni abba, hogy a jövőben a balkánszövetségnek csak alárendelt faktora legyen. Berchtold azt is tudta, hogy Németország, ha többet nem is, az albán programot fedezni fogja, már csak Olaszországra való tekintetből is.

Hogy a tripleentente viszont némi ellenállás után beletörődött Albánia függetlenségébe, ez azt bizonyítja, hogy nem érezte magát, még a balkánszövetség társaságában sem elég erősnek a hármasszövetséggel szemben. Hogy Albániát — hála Németország konciliáns magatartásának — meg tudta csonkítani: ez legföljebb Albánia baja, mely fölött szintén sajnálkozunk, mely azonban még se zavarta, hogy a szerbek elszoruljanak az Adriától és neki szoruljanak Macedóniának, hol aztán délszláv testvéreikkel háborúba keveredtek.

Célszerűnek látszott arról is gondoskodni, hogy e háborúban a bolgárok győzzenek. Romániát bolgár barát politikába

ugratni, mindenesetre nehéz dió volt; e törekvés csak Románia hadi készültsége miatt ígérkezett egy ideig sikeresnek. Talán jó lett volna erre (miről 1912 decemberében is írtam) egy autonóm Macedónia, esetleg román királyfi fejedelemsége alatt bolgár és albán többséggel és a biztos kettéosztlás reményével; de vajjon lehetett-e Bulgáriával Kirkkilissze után autonóm Macedóniáról, e biztos prédájáról beszélni? Gesow és Danew tervszerűtlen bluff politikája, — a később nyugdíjazott Ivanov oktanal táviratai, melyek Drinápoly alól, majd a görög harctérről, túlbüszke optimizmussal informáltak és félrevezették a bolgár vezérkart, — a drinápolyi kaland, — a kicsinyeskedés Szilisztria körül, — mindez arra vall, hogy Bulgáriát fiatal gőgje buktatta el, fejlődési katasztrófa, mely tanulságaival, felemelkedésében még javára lesz (a jövőben nem fog egy alkudozó bolgár miniszter a közvélemény felháborodásától félni). Róma rosszabb napokat is túlélt; a fiatal szervezeteknek megvan az az ellenálló képességük, melyre oly gyakran szükségük is van.

Nyilvánvaló az is, hogy Bulgária vereségéhez az orosz kétszínűség vele szemben is hozzájárult. Oroszország ugyanis csak azzal tudta Szerbiát rávenni, hogy nyugodjon bele Albánia függetlenségébe és ne provokáljon háborút: hogy Macedóniában kárpótlást ígért neki. Es mikor Bulgária akadályokat gördített ez ígélet teljesítése elé, az oroszok ellene szabadították Romániát is (ahol különben semmi hadikészülődés addig nem volt és a mozgósítással botrányos könnyelműségről és korrupcióról hullott le megint a fátyol). Oroszok és bolgárok már Konstantinápolyról is különböző véleményen voltak; a kettősszövetség a bolgár-ellenes koalíciót pénzügyileg is segítette; a földrajzi viszonyok Bulgária külforgalmát és hadi ellátását is megnehezítették. Nagyon sok a török ellen elesett bolgár helyét silányabb hadianyaggal kellett pótolni; bajok voltak az élelmezéssel, zendüléseikről is van hír. Az északi seregek passzivitása még bővebb magyarázatra szorul. Mindenesetre, taktikai bravúrok, zavaros helyzetben szerencsésen beütő elhatározások többnyire jó hangulat művei és ahol rossz az intendántura, ott a hangulat is rossz, különben a szerbek közül azok, akik ott voltak, maguk se tagadják, hogy a brgalnicai csata után a szövetségesek és a bolgárok egyenlő erősen álltak egymással szemben, több napig féttlenül, mire aztán a bolgárok megint támadólag léptek fel, de közbejött a román invázió.

Vajjon ajánlatos lett volna, Bulgária javára beavatkozni? (Elsősorban erre az esetre szólt a román-szerb szerződés ellenünk.) A román barátság „eljátszása” nem lehetett volna döntő akadály, mert a román barátság egyébként is megbízhatatlan; ezzel a ténnyel le kell számolnunk. De a beavatkozással túlléptük volna a hármasszövetségi programot és európai bonyodalmak esetében nem számíthatunk volna kellő támogatásra, hanem csak közvetítésre. Az a kérdés, hogy ez esetben mennyivel jobb helyzet jött volna létre, mint a bukaresti konferencia után tényleg létrejött?

E konferencián Berchtold és Fürstenberg segíteni akartak Bulgárián. Csak nagyon kevéssé sikerült, néhány futó blamázsunk is volt, főleg kínos blamázs Romániával szemben és Németország miatt. De ezekkel szemben a lényeges az, hogy Bulgária valamivel jobb stipulációkba se nyugodhatna bele (sőt nem is épen érdekünk, hogy a helyzetébe belenyugodjék) s miután a helyzetet a vereség után úgyis csak provizórikusnak tekintheti, már nem baj, ha valamivel többen vannak azok az egyének, azok a bolgárok, kik szerb határok közé, malkontenciára szorítva, az új helyzet érdekelt ellenségei. Szerbökké lesznek? Egyelőre gyenge pontját fogják képezni Szerbiának, fejlődését hátráltatni és pénzt ellenérték nélkül fogyasztani fogják (mert hisz a szerb iparnak még nincs szüksége nagyobb piacra). S ezek a következmények máris kifejezésre jutnak a hódított terület jogtalanságában, fokozott pénzszükségletben, valamint abban, hogy a török uralom óta demokratikus Szerbiában most nemcsak katonanemesség van, hanem a hódított területen egy elnyomó közigazgatási nemesség is képződik, melynek a politikára persze nagy befolyása lesz.

Németország fellépése velünk szemben nem volt olyan nagy blamázs, mint amennyire megjavította helyzetünket az európai koncertben; az entente-beliékhöz most közelebb állunk; Németországtól is, ha visszafanyalódik hozzánk, többet követelhetünk.

Oroszországgal való antogonizmusunk csökkent, mert mindketten kivonultunk a Balkánról s eközben mindakettőnkkel úgy bánt Európa, úgy bántak főleg szövetségeseink, mint ahogy (még szemérmetlenebbül) Chinával vagy Perzsiával szoktak. Eddig hajlandók voltunk föltenni magunkról, hogy a balkánkérdés körül mi vezetjük Európát, körénk csoportosulnak a nagyhatalmak. S már nagyon büszkék voltunk, mikor mindketten egyformán sürgettük a bukaresti béke revízióját. Ekkor azonban meg kellett tudnunk, hogy Európa csak addig tart bennünket egyenrangúaknak, amíg nem okoskodunk; erőnket csak relációban Németországgal becsülj meg, de Németországgal se helyezkedik ellentétbe miattunk. Érdekeinket, melyek szemében persze ósdiak, nem méltányolja; még a kényelmét se engedi megzavartatni általunk. Ami fejlődési előnyünk a Balkánnal szemben van, a döntő percekben közbelépésével mindig paralizálja. Amíg nem fog arra szorulni, hogy paralizálja Németország fejlődési előnyét mivelünk szemben. Amikor Németország már oly erős lesz, hogy bennünket közvetlenül fenyegetsen, akkor Nyugateurópának e szorultsága nyilván be fog következni. Erről a követező fejezet szól bővebben.

Szerbiának ezentúl nagyobb östermelő exportról fog kelleni gondoskodnia, mint eddig, s ezért, amíg nem gondolhat háborúra ellenünk, keresnie kell a barátságot velünk. Az ellenünk való gazdasági harcot azért bírta csak oly könnyen, mert politikai

okokból Franciaország részéről pénzügyi segítségben részesült és mert előbb meg kedvezőlenebb viszonyokhoz volt szokva. Az új generáció azonban észre fogja venni és hasznosítani fogja a lehetőséget, hogy kereseti viszonyain megint javítson.

IX. A Drang nach Osten, az orosz fejlődés iránya és Trieszt

Az orosz és a Habsburgérdek közé íme független balkánállamok sorakoztak s ezek mindakét felé emancipálják magukat. A bukaresti konferencián már Szerbia se törődött Oroszország kívánságaival (Kavalla). Oroszországnak fel kell vetnie a kérdést, hogy vajjon mit kap a Balkántól sok fáradtságáért cserébe? Mennél többet érnek el ezek az államok, annál emancipáltabbak. Minden bonyodalmon csak ők nyerne, mert a Habsburgmonarchia és Oroszország, Európától lefogva, tehetetlenek. Feltéve, hogy a balkánállamok — és esetleg Olaszország — segítségével Oroszország előbb-utóbb tönkretenné a monarchiát: nyerne vele? Megbomlana az európai egyensúly? És Oroszország a jövőben zavartalanul kiaknázhathá sikereit? Nem lépne akkor a Habsburgmonarchia helyébe (a meggyarapodott Német- és Olaszországok mellett) egy meggyarapodott és kiterjesztett balkánszövetség, mely aztán ugyanazt a szerepet játszana az európai egyensúlyrendszerben, mint előbb a Habsburgmonarchia?

Ily kilátások sejtelmében a „sphaerák” lelkesedése a Balkánért alábbszáll. S míg Stolypin a nagy Habsburgellenes háború várakozásában még koncessziókat adott a lengyeleknek, nehogy ezek aztán a Habsburgok mellé álljanak: a balkánkrízis békés elmúlása után megnyirbálják, visszájukra fordítják e koncessziókat. Igaz ugyan, hogy e koncessziók különben is csak magánpaktumok voltak, a lengyel közvéleményt nem befolyásolták és nem térítették el attól, hogy a Habsburgok mellé álljon, akik alatt a lengyelek osztatlanabb uras szabadságot remélnek.

A lengyelek azonban többet is vesztek a balkánválság békés elmúlásával, mint a sphaerák kegyét. Időt is vesztek, időt is nyert ellenük a haladás Galíciában, és időt a poroszországi németesítés. Ez lassan hatol előre, mindmессzebb *nach Osten*; mindmессzebb *im Osten* állnak a lengyelség végvárai; a helybeli németesség egyelőre gyöngül ott, ahol a visszahúzódo lengyelek tömörülnek, de megint felbuzdul, mihelyt a támadók új tartalékseregeikkel ide is elnyomulnak. A németesség kimeríthetetlen néptartalékával szemben, minden küzdelem kilátástalan. Ez a tartalék oly erős, hogy jut belőle elő-örsökre Oroszországba is. Mikor az orosz iparvámok működésbe léptek, sok német iparos átlépte a határt és felütötte vígvámját Orosz-Lengyelországban. És mikor működésbe léptek a német gabonavámok is, sok családos német munkás átköltözött a határon, hogy míg bejár a határon át Németországba dolgozni a magasabb munkabéért (mezőkre, telepekre, bányákba), kevesebbe kerüljön a család élelmezése. Viszont a lengyel és

orosz mezei munkások, kik rendszeresen bejárnak Németországba, szintén a német Drang eszközei lesznek, akár ha letelepednek Németországban és előmozdítják ott a túlnépesedést, akár ha oly elemmé válnak Oroszországban, mely könnyen tudna német uralomhoz szokni. Közben terjed a kereső és a közeli külföldi fürdőkhöz járó osztályban a német nyelv ismerete is és a francia nyelv a lengyel nemesség körében is annyi tért veszít, amennyit gazdagsága apad.

Eközben úgy elfajulnak a lengyel belviszonyok, hogy hiába keresnök azt az ellenálló képességet, mely a gazdaságilag szükségyszerű német Dranggal komoly küzdelmet vehetne fel. A lengyel nemesség az orosz hivatalnokosztály ellen persze ádázán küzd: a lengyel nemesség számára ez a konkurrens. A falusi népet a katolicizmus forrasztja a slachcicok ügyéhez, a városi népet elválasztja tőlük a szociáldemokrácia. A számos zsidó, üldöztetve az oroszok által, szívesen lelkesedne Lengyelországért, de a lelkesedést, melyet a lengyel tanító esetleg beljűk oltott, a lengyel nemesség megvetése és elzárkózása hamar lehűti. A zsidók e helyzetben a cárért is lelkesednének, akinek elvégre adót fizetnek és aki ez okból kívánhatná, hogy ők gyarapodjanak. De a cár se veszi őket oltalmába, még a lengyelekkel szemben se. Ezért a szociáldemokráciához és a forradalomhoz csatlakoznak. (A németek és zsidók ipara nélkül persze csak nagyon gyenge szociáldemokratapárt lehetne.) A zsidók tudják persze, hogy a szociáldemokrácia és a forradalom nem kedvez a tőkehalmozásnak, de tudják azt is, hogy tőkét halmozni még lengyel bojkottok és orosz pogromok közben is lehet. Majd csak lesz valahogy, oly jók mint most, lesznek CFak a szociáldemokata és forradalmi viszonyok is. Így vélekednek. A mi tőkénkről tudni fogják, hogy ezzel segítettük őket. És a mi okos fiunk, akit drága pénzen tanítottunk Lipcsében (mert az orosz egyetemre nem engedik), ő is azt mondja ... A tőke tehát a forradalom pártjára áll.

Ha Oroszországban oly magas kultúra volna, melynek természetes következménye az általános tankötelezettség: az oroszországi lengyelek menthetetlenül oroszosodnának. De a konzervatívok perhorreskálják az iskolaépítést.

A lengyelek azonban nem értékesítik az így nyert időt; ők is ellenzik a haladást, a slachcicok lengyelsége csak rivalitás az orosz bürokráciával szemben. És van lengyelség a slachcicokon kívül is? A nép, amíg velük tart. De pl. — egy pillantás Galíciába — Stapinski, az már áruló és a parasztpárt árulás műve.

Az orosz parasztot is majd a földes úr, majd az uzsorás zsákmányolja ki és most már bizalmatlan mindenkivel szemben. A cárhoz csak az orosz vallás fűzi, ezért nem iskoláztatják. És tovább kell sínylődni könnyen kihasználható tudatlanságában.

Forradalom ott tör ki, ahol a haladásnak más módja nincs. A forradalom sok nemzeti erőt pusztít el, mert minden forradalom véglet és mértéktelen, de az a kormányrendszer, mely

forradalmat hív ki, ugyancsak végtelenség és mértéktelen. A zsarnokság bizonyos tartama után mindig az következik be, hogy nem lehet fokozni és már kell engedékenynek ienni, azonban minden engedékenység már csak gyűlölő elszántságot szabadít fel.

Már most akárhogy fog Oroszország túlesni e viszonyokon (a finnekről, a ruthénekről és a nagy lekötöttségről óriási határvonalon még nem is beszéltünk):

Tény, hogy a német gazdasági és népesedési expanzió Oroszország felé hatol és hogy Oroszország soká visszatartott fejlődésével, nagy belső megrázkódtatások felé halad.

A német Drang érdekeltsege pedig természeti erővel tör Oroszország felé, mert itt találja legkönnyebb kereseti lehetőségeit (könnyebbeket, mint pl. nálunk találna). Miután Anglia elzárja előle a jó gyarmatokat, nem helyezheti el fölös népességét gyarmatokba, mint tette Anglia, hanem fölös népessége kontinentális imperializmusra szorítja és ez a Drang nach Osten.

Nacionalista szempontok se téríthetik a Drangot más irányba, pl. ellenünk, mert hisz a monarchia enélkül is nagy szolgálatokat tesz a német kulturexpanziónak.

Elteszi a monarchia népeit a Drang számára, mikorra ez a keleten végzett? Addig még sokat végezhetünk és abba a nyugat is belefog szólni. Mellyel szemben most, mikor Oroszország még hatalmas, az olaszokkal az Adrián a német hajóhad biztonságát fedezzük.

Az olaszokat meg Németország a franciákkal szemben fedezi. Ellenünk az olaszoknak, Trieszt reménye nélkül, semmit se érdemes kezdeniük. De amaz esetre, ha a monarchia felbomlana, Németország is reméli Triesztet, melyhez nagy érdekeltség fűzi és melyet nem engedhet a bizonytalanba.

Albániában északon a mi pozíciónk sokkal régibb és erősebb, mint az olaszoké; délen viszont az olaszokkal az izlam és a görögök befolyása áll szemben, az olasz-albán kereskedelem sokkal kisebb, mint az osztrák-magyar-albán. Ha Olaszország elszietné az előnyomulást, egész Albánia ellene fordulna.

X. Konklúziók

Mindent együtt nézve: azt látjuk, hogy a monarchia épsége ellen irányuló érdekek annyira ellentétesek egymással és fejlődésükben oly nagy különbségek vannak, hogy együttműködésük kizártnak látszik. Inkább hátráltatják, mint előmozdítják egymás sikerét, úgy látszik, hogy még Oroszország és a Balkán együttműködésére is 1913-ban múlt el az utolsó alkalom. A monarchiának tehát elég ideje van haladásra, konszolidációra és hogy népei egymáshoz szokjanak. De a napóleoni és a 48-iki válság után a monarchia konzervatizmusával elfecsérelte a nyert időt. Ezt a hibát 66 után már nem követte el és 1913 után sem szabad elkövetnie, mert különben, ha nem is a felbomlott európai

egyensúly fogja vesztébe rántani, de a belső kohézió lazulása fog feloszlássá fajulni.

Csak az a kérdés maradt hátra, hogy a konszolidáció egyáltalán lehetséges-e? Hát Csehországban pl. a legvadabb „nemzeti” harcok is csak látszólag zavarják. Galíciában csak az zavarja, hogy a kormány még nem nagyon mer és nem nagyon akar a konzervatívok ellen fordulni. De Galícia exponált vidék és ezért a konzervatívok egy része is hajlandó Galíciában a haladáshoz húzni. A délszláv konszolidáció a monarchiában csak időkérdés, mert ez a nemzet nyelvileg és társadalmilag homogén. Persze, időkérdés: ez nagy szó, tekintve a jövő magyar, német és szerb imperializmusát. De minthogy Szerbiában most retrográd irányzatok fognak kényszerűséggel lábra kapni, a monarchiabeli szlávágnak alkalma lesz rá, hogy jelentős fejlődési előnybe jusson. A konzervativizmus pártfogása itt is ellentétbe hoz a monarchia érdekével. Ha valahol veszély es a konzervativizmus, a Habsburg-monarchiában az, Magyarországon is.

A bécs-budapesti bankérdekeltség és a közigazgatás kormánytöbbsége, melyhez eddig a főpapság is csatlakozott, az utolsó választásokon se tudta bevenni a független parasztság kerületeit, mely független, mert haszonnal műveli földjét. A titkos szavazás fel fogja szabadítani a városokat is. A vásárolható kerületek számát a kerületek arányos beosztása csökkenteni fogja. Az ország független közvéleménye annál progresszívabb, mennél fiatalabb korosztályokat szemlélünk. Mennél bizonytalanabbak lesznek a többségi viszonyok, annál valószínűbben fog a főpapság is a néppárt élére állni, a kormányt gyengítve. Az oly magyar ipar fejlődése, mely nem osztrák fiókipar, szintén gyengíteni fogja a ma uralkodó érdekeltséget. Ezek alapján azt lehet állítani, hogy Magyarországnak nemcsak szüksége van progresszív politikára, de kilátása is.

A nemzetiségi kérdésnek a gazdasági és kulturális fejlődés kohójában kell megoldadnia. Az ország legtöbb nem magyar lakója paraszt; ezeknek jó közigazgatás, igazságszolgáltatás, adórendszer és népiskola kell, mely nyelvüket nem bojkottálhatja. De már a nemzetiségi értelmiségnek gazdasági és kulturális érdeke, hogy jól tudjon magyarul, mert az értelmiségi keresők enélkül csak nagyon kis számban boldogulhatnak. Ezért az ő érdekeiknek nem a nemzetiségi középiskola, hanem oly magyar középiskola felel meg, melyben az illető vidék nyelvét is kultiválják (kötelezőn az összes tanulók számára). Ilyen reformoknak azonban a törvényekből és nem paktumokból a nemzetiségi vezérekkel kell következniük, mert az ily paktumok csak a konzervativizmus nemzetiségi segédcsoportait szerveznék és mesterségesen erősítenék egy nemzetiségi középosztály különállását, mely aztán fejletlenebb kultúrához tartozván, elzárkózna a magyar középosztályban mindinkább előrehaladó modern áramlatoktól.